

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 4

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 882 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-aprelda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Organizational Behavior and Leadership.....	10
Ibrokhim Gulomov	
Baliqchilikda klasterlarini tashkil etishning nazariy asoslari	18
Olim Murtazayev, Muydinov Olim Bekmuratovich	
Оценка состояния привлечения инвестиций в сферу туризма Узбекистана и механизмы управления	24
Арзиматов Бобирмирзо Зокирджон угли	
Biologik aktivlar buxgalteriya hisobni milliy va xalqaro standartlarga muvofiq takomillashtirish masalalari ...	27
Axmadaliyeva Zebo Abduxalimovna	
Aholi yashash joylarida yong'in risklarini bartaraf etish xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari	32
Aziz Zikriyoev	
O'zbekistonda ilmiy darajali kadrlar tayyorlash tizimi boshqaruvining tashkiliy tuzilmasi va vazifalari	40
Beknaeva Shaxnoza Vladimirovna	
Mintaqaviy turizmning iqtisodiyot rivojlanishiga ta'siri (O'zbekiston turistik xizmatlar bozori misolida)	45
D. B. O'roqova	
Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ko'paytirishning asosiy yo'llari	50
Ibrohimov Boburmirzo Baxtiyor o'g'li, Sayfiddinov Sarvarbek Anvarbek o'g'li	
Sanoat korxonalarining aksiyalar bozoridagi faoliyati tahlili: muammolar va yechimlar	55
Igitov Jurabek Kuzibekovich	
Qurilishda modernizatsiya va diversifikatsiya qilish asosida yangi ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish	63
Islamov Ozodjon	
Sanoat korxonalari innovatsion salohiyatini oshirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish yo'llari	67
J. K. Boymurodov	
Mamlakatda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish yo'nalishlari	72
Kadixodjayeva Nilufar Raxmatullayevna	
BlokchEYn texnologiyalari yordamida raqamli iqtisodiyotni o'zgartirish	77
Karabayev Rustam Zafarovich, Saitkamolov Muxammadxo'ja Sobirxo'ja o'g'li	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida zamonaviy mehnat bozorining rivojlanishi	84
Layli Mirzayeva	
Xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirishda investitsion resurslardan samarali foydalanish mexanizmlari	88
Luiza Komilovna Xaydarova	
Umumta'lim muassasalari sonining ekonometrik tahlilini pedAgogik metodlar yordamida amalga oshirish....	93
Ravshanova Muhayyo Maxmanazarovna	
O'zbekiston tarixiy shaharlarida turistik faoliyati shakllanishi va ularni boshqarishning nazariy asoslari	98
Meliqulov G'ayrat Abdug'afforovich	
Iqtisodiy rivojlanish va ilmiy tadqiqot rivojlanishining havo ifloslanish darajasiga ta'siri	105
Murodullayev Kamoliddin Sherzod o'g'li, Sadibekova Bibisora Djapparovna, Turdiqulov Farrux Ravshanjon o'g'li	
Hududlarni rivojlantirish va "yashil iqtisodiyot"ni shakllantirishning ekologik muammolari	110
Maxkamov Saidafzal Saidkamol o'g'li, Yigitaliyeva Dilnavo Mansurjon qizi	
Ekoturizm obyektining tasniflanishi va alohida xususiyatlari	116
Qodirov Azizjon Anvarovich	
Mamlakatimiz oliy ta'lim tizimida sifat menejmentidan foydalanishning konseptual asoslari	121
Saidqulova Furuza Farmonovna	
Bo'lajak iqtisodchilarning kasbiy kompetensiyalari	125
Shukurova Marifat Xodjiakbar qizi	
Ta'limning bosqichlari va ularning inson kapitalini shakllantirishdagi ahamiyati	129
To'rayeva Hurriyat To'yqulovna	

Hududlarda to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish dasturini amalga oshirishda marketingni rivojlantirish yo'llari	136
Xamidov O. X., Tojiyeva A. F.	
Investitsiyalar marketingining strategik aspektlari.....	143
Xodjamberdiyeva Dilnoza Bahtiyorovna	
Xorijiy investitsiyalarni jalb etishda investitsion muhit jozibadorligini oshirishga nazariy qarashlar	149
A. Bektemirov, A. A. Abdurahmonov	
Qishloq xo'jaligi raqobatbardoshligini oshirishning ilg'or xorij tajribasi	154
Abdulloev Asliddin Junaydullayevich, Ochilov Narzullo Fayzulloyevich	
Sanoat ishlab chiqarish tizimining investitsion xususiyatlari.....	159
Yodgorova Xalima To'liqinovna	
Turizm sohasi uchun yuqori malakali kadrlarni tayyorlashda davlat va xususiy sherikchilikning o'zaro bog'liqligi tahlili.....	165
Raxmatov Adxam Itolmasovich	
Mamlakatimizda turizm tashkilotlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash maqsadida marketing instrumentlari orqali samarali tizim yaratish.....	169
Suyunova Kamilla Baxromovna	
Qishloq xo'jaligida agrokimyo xizmatlar ko'rsatishning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari	173
Tabayev Azamat Zaripbayevich	
Yashil iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilishni faollashtirish muammolari	178
Xomitov K. Z., Masharipova S. R.	
Considerations on the Problem of Illegal Migration and Human Trafficking	183
Azamatova Gulmira Bayirbekovna, Otarbayeva Guljan Kobeyevna	
Sustainable Development and Environmental Economics in Uzbekistan: A Focus on Carbon Pricing and Renewable Energy	186
Muhammadiyev Po'latjon Ilhomjon o'g'li, Urganbayeva Dilnoza Toxtasinovna	
The use of Digital Technologies in the Provision Of Utilities to the Population	192
Mamanazarov Oybek Shomurodovich, Inoyatova Durdona Shoxaydarovna, Alijonov Jamshid Alijon o'g'li	
The Current State of the Digital Economy in the Agrarian Sphere: Problems and Solutions	196
Babadjanov Abdirashid Musayevich	
Behavioral Theory of the Firm.....	201
Egamberdieva Oydin Abror qizi	
The Role of Information Technologies in Increasing the Capitalization of Commercial Banks	207
Egamova Makhfurat Esanovna	
Финансовые риски в исламском финансировании для внедрения в Республики Узбекистан	211
Абдуллоев Фуркат Олимджонович	
Совершенствование методологии экспертизы инвестиционных проектов	216
Бекимбетова Гулнора Маратовна	
Методические подходы к формированию механизмов стратегического управления развитием химической отрасли.....	223
Бибутова Шахло Саъдуллаевна	
Меры по снижению доли теневой экономики в стране.....	228
Махмудова Юлдузхон Бахромжон кизи, Сафаров Гиёсиддин Абдуллаевич ўғли	
Формирование национальной инновационной системы – одна из приоритетных задач повышения конкурентоспособности Республики Узбекистан	232
Н. М. Махмудов, А. А. Алиев, З. А. Мирзоев	
Мониторинг и анализ современного состояния и развития промышленности в Узбекистане.....	237
Назарова Раъно Рустамовна, Исмоилова Малика Дилшодовна	
Цифровая платформа как инструмент трансформации бизнес-процессов.....	243
Раупов Жамшид Рашидович	
Роль применения ключевых показателей эффективности труда на предприятиях.....	249
Рахматуллаева Шахноза Хамидовна	

Влияние цифровой трансформации на инвестиционную привлекательность Узбекистана.....	255
Саитхамолов Мухаммадхожа Сабирходжа угли, Маркабаева Жансая Айбек кызы	
Организация и координация методической помощи при управлении педагогическими кадрами	261
Хакимова Майя Юрьевна	
Интеграция узбекистана в мировое экономическое содружество путем унификации бухгалтерского учета на основе МСФО	266
Зарипова Саёхат Зафаровна	
Tijorat banklari tomonidan investitsiya loyihalarini moliyalashni rivojlantirish imkoniyatlari.....	271
Abduqodirova Ozoda Anvarjon qizi	
Tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlarning joriy tahlili.....	276
Abdusalomov Jaxongir O'ktam o'g'li	
Globalashuv sharoitida mamlakatimizda sug'urta bozorini raqamlashtirishning ahamiyati	282
Anvarova Z.	
The Role of Parents and Teachers in Promoting a Healthy Lifestyle in Children.....	286
Axtamov Djamshed Baxromovich	
A Study of the Importance of Green Economy in Uzbekistan Sustainable Economic Development and its Measurement Indicators in Relation to Environment.....	291
Ataniyazova Maksuda Baltayevna, Tairova Zarnigor Mammot qizi	
Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot tuzishning zarurligi.....	296
Avazov Iloxom Ravshanovich	
Foydani soliqqa tortish obyekti sifatidagi iqtisodiy tarkibi.....	301
Axrorov Zarif Oripovich	
Surxondaryo viloyatida aholining uy-joy bilan ta'minlanganlik darajasini tahlili.....	309
Ibragimov Qobil To'xtamishovich	
Review of Methodological Approaches to Enterprises Financial Condition Analysis.....	314
Ismailova Maxbuba Mirxalilovna	
Innovatsion rivojlanish sharoitida xizmat ko'rsatish sohasini tasniflanishining nazariy va ilmiy asoslari.....	319
Masharipova Manzura Alimbayevna	
Korxonalarda benchmarking strategiyalarini qo'llashning ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmlari.....	325
Narziyeva Dilafiruz Muxtorovna	
Davlat budjetining soliqsiz daromadlari shakllanishini takomillashtirish yo'llari.....	330
O'ktamova Nargiza Narzulla qizi	
Mamlakatimizda sanoat ishlab chiqarishi korxonalarining rivojlanish holati tahlili.....	334
Olimov Maqsudjon Komiljon o'g'li	
Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotni moliyaviy hisobotning xalqaro standartlar talablari asosida tuzish.....	339
Pardayeva Zulfizar Alimovna	
Raqamlashtirish sharoitida qo'shma korxonasi faoliyatining tahlili.....	343
Rashidov Jamshid Xamidovich	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishida oilaviy tadbirkorlikning o'rni.....	348
Raximov Baxromjon Ibroximovich, Saloxiddinov Zuxriddin Nuriddin o'g'li	
Raqamli iqtisodiyot sharoitda xizmat ko'rsatishning ilmiy asoslari.....	352
Suyunov Asror Baxtiyorovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitda telekommunikatsiya sohasini rivojlantirish ilmiy asoslari.....	356
Toshmatov Salohiddin Zayniddinovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsiyalarni joriy etishning huquqiy masalalari	360
Turg'unov Saloxiddin Jamol o'g'li, Mirzayeva Mohidil Vohidovna	
Zamonaviy sharoitlarda korxonalarning moliyaviy baqarorligini yaxshilash masalalari	366
Usmanova Guljahon Ulug'bek qizi	
Franshizalarni jalb qilishda davlat boshqaruvi tizimida marketing tadqiqotlarining ahamiyati	371
Xodjayev Anvar Rasulovich	

Transport Decarbonization Strategy.....	377
Yarashova Vasila Kamalovna, Muradov Bekzod Xidirnazar ugli	
Temir yo'l transportida ishlab chiqarish faoliyatining iqtisodiy samaradorligini oshirish	382
Yermatova Dilnoza Axmadjonovna	
Iqtisodiyotda davlat ishtirokini qisqartirish va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari	387
Yuldashev Xusniddin Abdullayevich	
Issiqlik ta'minoti xizmatlarini ko'rsatish samaradorligi va sifatini baholash ko'rsatkichlari tizimi	390
Abdulaziz Abdumo'minovich Matro'ziyev	
Issiqlik ta'minoti xizmatlari sifatiga ta'sir etuvchi omillar va ularni baholash	394
Abdulaziz Abdumo'minovich Matro'ziyev	
Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga soliq solishni takomillashtirish.....	399
Abdullayev Zafarjon Alijonovich, Zaydullayev Abduhabib Boliqul o'g'li	
Sug'urta tashkilotlarida hisob siyosatini ishlab chiqishning ahamiyati.....	404
Abduraimova Maftunaxon Axmatovna	
Bank risklarini boshqarishning xalqaro tajribalari.....	409
Abdurasulov Jaxongir Abduvaliyevich	
Tadbirkorlik subyektlari ijtimoiy ma'sulligini ta'minlash mexanizmining amal qilish darajasi	416
Bayisbayev Javlon Nurlanovich	
Qishloq aholisining qishloq xo'jaligida bilim va innovatsiyalarni o'zlashtirishga ta'sir etuvchi omillarni iqtisodiy baholash (Samarqand viloyati misolida).....	421
Bozorova Lobar Nuralevna	
Направления совершенствования инновационных стратегий в деятельности промышленных предприятий	427
Дониерова Зухрабону Алишер кизи	
Mol-mulk solig'ining korxonalar faoliyatiga ta'siri.....	432
Qudiyarov Kishibay Ramatullayevich	
Banklar reytingini aniqlash va barqarorligini ta'minlashning ustuvor yo'nalishlari.....	438
Maxmudov Omon Tuxtayevich	
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida tijorat banklarining aktiv va passiv operatsiyalarini innovatsion usullar orqali boshqarishni takomillashtirish	442
Mo'minova Ma'suda Baxtiyarovna	
Auditorlik tekshiruvini dasturiy ta'minot asosida tashkil etish: muammo va yechimlar.....	447
Nazarova Kamola Sattoral qizi	
Ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirishning davlat tomonidan tartibga solish konsepsiyasi.....	453
Normurodov Xusan Eshmaxmatovich	
O'zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ahamiyati hamda uni rivojlantirish istiqbollari.....	460
Nurullayeva Shaxnoza, Saydullayeva Saodat	
Tijorat banklari inson kapitali samaradorligini baholashda KPI ko'rsatkichlaridan foydalanish mexanizmlari	467
Turaeva Mastura Kurbanovna	
Сущность и особенности инвестиционно-строительного процесса	471
А. Бектемиров, Б.М. Абдувалиев	
Tijorat banklarida muammoli kreditlarni boshqarishning dolzarb masalalari.....	478
Saidov Hayotjon Raxmatulloyevich	
Tijorat banklarida kredit operatsiyalari hisobini takomillashtirish.....	482
Sa'dullayeva Asalxon Muzaffarovna	
Ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarining raqobatbardoshlikni baholash usullari	485
Abdulloyev Asliddin Junaydullayevich, Teshayev Mirolim Djumayevich	
Tadbirkorlik subyektlarida soliq yukini optimallashtirish mexanizmi	490
To'xsanov Qudratillo Nozimovich	

Davlat sektorida ichki audit tadbirlarini umumiy rejalashtirish Xamidova Z. U.	495
Aholi moliyaviy savodxonligini oshirish va uning ahamiyati..... Xudayarova Xurshida Abdunazarovna	501
Kambag'allikni qisqartirishning xorijiy mamlakatlar tajribasi..... Xudoyberdiyev Jamshid Juraboy o'g'li	505
Oliy ta'lim muassasalarida buxgalteriya hisobi va ichki auditni takomillashtirish..... Shaymatova Nargiza Ashurovna	511
Raqamli iqtisodiyot sharoitida sug'urta xizmatlari..... Shodmonova Odina G'ofur qizi	516
Fuqarolar davlat pensiya ta'minoti tizimining amaldagi holati tahlili..... Sholdarov Dilshod Azimiddin o'g'li	520
Aholiga bank xizmatlari ko'rsatishning ijtimoiy ahamiyati..... Eldor Uskanov	525
Innovatsion boshqaruvning ilg'or xorijiy tajribalari Yusupova Jamila Karamatdinovna	530
Neft-gaz korxonalari moliyaviy-iqtisodiy faoliyati natijalari tahlili ("O'ZBEKNEFTGAZ" AJ misolida) Umurzoqov Jamoliddin Sherbekovich	534
Korxonalarda savdo marketing faoliyati samaradorligini baholash..... Sobirov Azizbek Avzbekovich	541
Moliyaviy firibgarliklarga qarshi kurashishda raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari..... Gadaev Ismat Yadgarovich	548
Hududlarda islom iqtisodiyoti tamoyillari asosida amalga oshirilgan investitsion loyihalar: to'siqlar va yechimlar Irgasheva Gulbahor Sodiqovna	551
O'zbekistonda investitsiyalardan samarali foydalanish asosida oziq-ovqat sanoati samaradorligini oshirish yo'llari..... Kobilova Nasiba Xurramovna	554
Foreign Economic Relations as a Factor of Effective Functioning of the Economy Bakhodurova Sulkhiya Azizkhodjaevna, Li Marina Rudolfovna, Mukhtarova Donata Ravshanbekovna, Romashkin Roman Anatolyevich	561
Modern Approaches to the Organization and Development of the Consumer Services Market..... Musyeva Shoira Azimovna	566
Ishlab chiqarish siklini qisqartirishning iqtisodiy samaradorligi..... Odina Nabiyeвна Tuychiyeva, Nazarova Latofat Toirjon qizi	570
Asalarichilik mahsulotlari bozorida marketing strategiyasini amalga oshirish..... Rashidova Xadicha Tursunalievna	575
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida bank faoliyatini iqtisodiy-matematik modellashtirish yo'llari Raxmanov Mexridin Sindarovich	581
Korporativ boshqaruv amaliyoti bo'yicha hisobot tuzish bo'yicha xorijiy tajriba..... Tashmatov Rustam Xusanovich	586
Iqtisodiyotda davlat ishtirokini qisqartirish va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari Yuldashev Xusniddin Abdullayevich	592
Iqtisodiyotda turizm o'rnini statistik baholash uslubiyoti..... Zilola Jumanova	595
Финансовые риски в исламском финансировании для внедрения в Республики Узбекистан Абдуллоев Фуркат Олимджонович	602
Блокчейн-технология и информационная безопасность в цифровой экономике Узбекистана..... Кадиров Алишер Исмаилович	607
Цифровая платформа как инструмент трансформации бизнес-процессов Раупов Жамшид Рашидович	611

O'zbekistonda zamonaviy kabel va sim mahsulotlari ishlab chiqaruvchi korxonalar faoliyatiga nazar.....	617
Rashidova Odina Olimjon qizi	
Современные тенденции развития валютных отношений в Узбекистане	622
Камалов Камолатдин Кахрамонович	
Sug'urta sohasining O'zbekiston iqtisodiyotidagi o'rni	626
Sharobiddinov Akramjon Goyibbayevich	
Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishning xorij tajribasi va undan O'zbekistonda foydalanish yo'nalishlari	630
Fayziyeva Aziza Azamat qizi	
Modeling the Stackelberg strategy in a linear model (linear city) Hotelling.....	635
Musayeva Shaira Azimovna, Usmonova Dilfuza Ilkhomovna	
Mulkning kapitallashuvi darajasini iqtisodiy jihatdan amalga oshirish samaradorligini baholash uslublari.....	644
Norboyev Odil Abrayevich	
Tijorat banklarining kredit portfelini amaliy holati va ekonometrik tahlillari: ATB "Aloqabank" misolida.....	649
Norov Akmal Ruzimamatovich, Norova Nozima Nabiyeвна	
O'zbekistonda "yashil iqtisodiyot" muhitida kreditlash va moliyalashtirish imkoniyatlari	654
Taxir Urkinbayev	
Budjet tashkilotlarida ichki nazorat tizimini tashkil qilishning xususiyatlari.....	658
Abduraxmanov Ramazon Abdullayevich	
Chinese Commercial Banks Experience in Asset Diversification	663
Uktamova Nozima Narzulla kizi	
Sanoat taraqqiyotida ishlab chiqarish korxonalarini ustuvor rivojlantirish istiqbollari.....	667
Yadgarov Akram Akbarovich	
Анализ деятельности коммерческих банков Узбекистана по кредитованию физических лиц.....	673
Базарова Нигора Равшановна	
Mahalliy va xorijiy investitsiyalarni jalb etishning innovatsion jarayonlarga ta'sirini baholash.....	684
Bobobekov Ergash Abdumalikovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsiyalarning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari	689
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin o'g'li	
Tashqi mehnat migratsiyasi.....	694
O. N. Djurayev	
Raqamli iqtisodiyotda sanoat tarmog'ining davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishini baholash	699
Otaboyeva Dildora	
Nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlari sifatini oshirishning xorijiy mamlakatlar tajribasi	705
Raimov Xurshid Muxtorovich	
Tijorat banklarida moliyaviy injiniringni qo'llash istiqbollari	711
Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich	
O'zbekiston Respublikasi moliya bozorida tijorat banklari faoliyati: muammo va yechimlar	716
Toymuxamedov Ibroxim Rixsiboevich, Jumaev Islombek Akram o'g'li	
Agrar ta'lim tizimida boshqaruv samaradorligini oshirish yo'llari	723
Boltayev Nurali Shiramatovich, Beglayev Uchqun Xurramovich, Abdiyev Izzat Risqiboyevich	
O'zini o'zi band qilgan shaxslardan olinadigan soliqlarni takomillashtirish orqali yashirin iqtisodiyotni jilovlash masalalari	731
Davranov Iskandar Jumayevich	
Iqtisodiy konsentratsiyalarni tartibga solish va nazorat qilishni takomillashtirish.....	738
Luqmanov Sharifxon A'zam o'g'li	
Role of Private and Public Kindergartens in Early Childhood Development	744
Makhmudova Munisakhon Abbos qizi	
"Yashil" enegriya quvvatlarini barpo etish iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash asosi sifatida.....	749
Muminova Elnoraxon Abduraimovna, Umarova Dilnoza Oybek qizi	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarda CVP-tahlilni tashkil etishning muammoli jihatlari	754
Qlichev Baxtiyor Pardayevich	

Korxonada likvidlik riskini minimallashtirish orqali uning moliyaviy barqarorligini saqlab qolish	759
Latipova Shaxnoza Maxmudovna	
Развитие международных торгово-экономических связей Республики Узбекистан	766
Ким Татьяна Валерьевна, Гофуржонов Шахрибону Бахромжон кизи	
Kapital qurilishni boshqarish samaradorligini oshirishning dolzarb masalalari	774
A. Bektemirov, M. U. Sarimsoqov	
O'zbekiston mehnat bozorida yoshlarning ish bilan bandlik darajasini oshirish.....	780
Mambetjanov Qahramon Qurbandurdiyevich, Bahromov Shahzod Fazliddinovich	
Роль имиджа в улучшении инвестиционной привлекательности высших учебных заведений.....	787
Жанзаков Бекзот, Жонузиков Мирзабек	
Innovatsion kichik tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha xorij tajribasi va uni mamlakat iqtisodiyotida qo'llash imkoniyati.....	795
Toshaliyeva Saodat Toxirovna, Eshqulova Dilorom Abduravupovna	
Перспективы развития банковского сектора в Узбекистане для иностранных туристов	802
Муминов Шахзод Низомиддинович, Каримова Азиза Махомадризовна	
Innovatsion faoliyat moliyaviy modellari va mexanizmlarini rivojlantirishning konseptual asoslari	806
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna	
Qishloq xo'jaligi tarmoqlarini innovatsion rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribalar va ulardan respublikamizda samarali foydalanish yo'llari	814
Ishniyazov Baxrom Normamatovich	
Turistik xizmatlarining o'ziga xos xususiyatlari va marketing tadqiqotlari.....	819
Berdiqulova Iroda Rayimqulovna	
Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi: asosiy muammolar va rivojlanishining ustuvor yo'nalishlari	823
Yeshimbetov Uktamjon Xudaybergenovich	
Iqtisodiyotning erkinlashtirilishi sharoitlarida kichik biznes sektori rivojlanishining imkoniyatlari.....	832
Botirova R. A., Sirojiddinov I. Q.	
Kriptoalyuta va blokcheyn tadqiqotlari: tendensiyalar va istiqbollar	835
Berdiqulov Jurabek	
Bank risklarni monitoring qilish tizimini takomillashtirish	837
Hamroyev Sherzod Axtamovich	
O'zbekiston hududlariga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda ko'p qavatli "yashil" fermer xo'jaliklarini tashkil etishning ahamiyati	843
Turdimuratova Aziza Alisherovna	
Surxondaryo viloyatining mahalliy budjet daromadlarini oshirish yo'llari va uni arima modeli asosida prognozlash.....	846
Abdunazarova Shahnoza Norqo'chqor qizi	
Qishloq xo'jaligi tarmog'ining mamlakat iqtisodiyotidagi o'rni va undagi tarkibiy o'zgarishlarni statistik baholash.....	856
Zakirova Umida Maxamadaminovna	
O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatish korxonalarining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati	863
Pardayev Jamshid Muzaffarovich	
Turizm bozorini rivojlantirishda mehnat bozorining tutgan o'rni va ahamiyati	872
Berdiqulova Iroda Rayimqulovna, Berdikulov Jurabek	
Проблемы расчета определения и планирования прибыли предприятий в условиях модернизации экономики	876
Алиева С.С.	

SANOAT KORXONALARINING AKSIYALAR BOZORIDAGI FAOLIYATI TAHLILI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Igitov Jurabek Kuzibekovich

Toshkent davlat transport universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada sanoat korxonalarining aksiyalar bozoridagi faoliyati tahlili: muammolar va yechimlar, korporativ qimmatli qog'ozlar asosida korxonalar faoliyatini va loyihalarini moliyalashtirishning shakllanishi va xorijiy davlatlar tajribalari o'rganilgan. Xususan, maqolada so'nggi yillarda sanoat korxonalarining aksiyalar bozorida faoliyati davlat aktivlarining hozirgi holati, kapital bozorni rivojlantirish, qimmatli qog'ozlar bozorida bir qancha qilingan islohotlar yoritib o'tilgan. Sohalar bo'yicha jami aksiyadorlar hozirgi ulushi va tuzilgan bitimlar haqida yoritilgan. Hozirgi paytda sanoat korxonalarining fond bozoriga kirishi va unda muntazam qolishi to'g'risida va uning muammolari haqida yoritib o'tilgan. Jismoniy va yuridik shaxslarning moliyaviy savodxonligi ularning respublika fond birjalardagi faoliyati va aholining oladigan daromadi xarajatlari tahlili O'zbekiston Respublikasi va AQSH misolida ko'rib o'rganib chiqilgan va batafsil yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Aktivlari, monopoliya, kapital bozori, qimmatli qog'ozlar aksiyador, fond birjalari, korporativ obligatsiyalar, sanoat tarmoqlari, konsentratsiya, likvidlik, market-meyker, ko'chmas mulk, sarmoya.

Abstract: This article examines the analysis of the activities of industrial enterprises in the stock market: problems and solutions, the formation of financing of activities and projects of enterprises based on corporate securities, the experience of foreign countries is studied. In particular, the article highlights the current state of state assets, the functioning of industrial enterprises from the stock market in recent years, the development of the capital market, and a number of reforms in the securities market. The total number of shareholders by industry is estimated based on the current share and concluded transactions. Currently, the issue of industrial enterprises entering the stock market and their regular stay on it, as well as its problems, is being covered. Financial literacy of individuals and legal entities the analysis of their activities on the republican stock exchanges and household income expenditures was reviewed and covered in detail on the example of the Republic of Uzbekistan and the United States.

Key words: assets, monopoly, capital market, stocks, stock exchanges, corporate bonds, industries, concentration, liquidity, market maker, real estate, investments.

Аннотация: В данной статье рассмотрен анализ деятельности промышленных предприятий на рынке акций: проблемы и решения, формирование финансирования деятельности и проектов предприятий на основе корпоративных ценных бумаг, изучен опыт зарубежных стран. В частности, в статье освещается текущее состояние государственных активов, функционирование промышленных предприятий с рынка акций за последние годы, развитие рынка капитала, ряд реформ на рынке ценных бумаг. Общее количество акционеров по отраслям оценивается по текущей доле и заключенным сделкам. В настоящее время освещается вопрос о выходе промышленных предприятий на фондовый рынок и их регулярном пребывании на нем, а также о его проблемах. Финансовая грамотность физических и юридических лиц анализ их деятельности на республиканских фондовых биржах и расходов доходов населения был рассмотрен и подробно освещен на примере Республики Узбекистан и США.

Ключевые слова: активы, монополия, рынок капитала, акции, фондовые биржи, корпоративные облигации, отрасли, концентрация, ликвидность, маркет-мейкер, недвижимость, инвестиции.

O'zbekiston Respublikasi qimmatli qog'ozlar bozori so'nggi yillarda juda ko'p o'zgarishlar va ma'muriy islohotlar obyekti bo'lgan. Dastlabki o'zgarishlar mamlakat prezidentligiga Shavkat Mirziyoyevning saylanishi ortidan yuz bergan. Muqaddam Davlat Raqobat qo'mitasi deb atalgan O'zbekiston Respublikasi xususiy-lashtirilgan korxonalarga ko'maklashish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasi qimmatli qog'ozlar bozorini tartibga soluvchi asosiy organ sifatida 2017-yilda O'zbekiston Respublikasining xususiy-lashtirish, monopoli-yadan chiqarish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasi negizida qayta tashkil etilgan¹. Biroq bu islohot ham

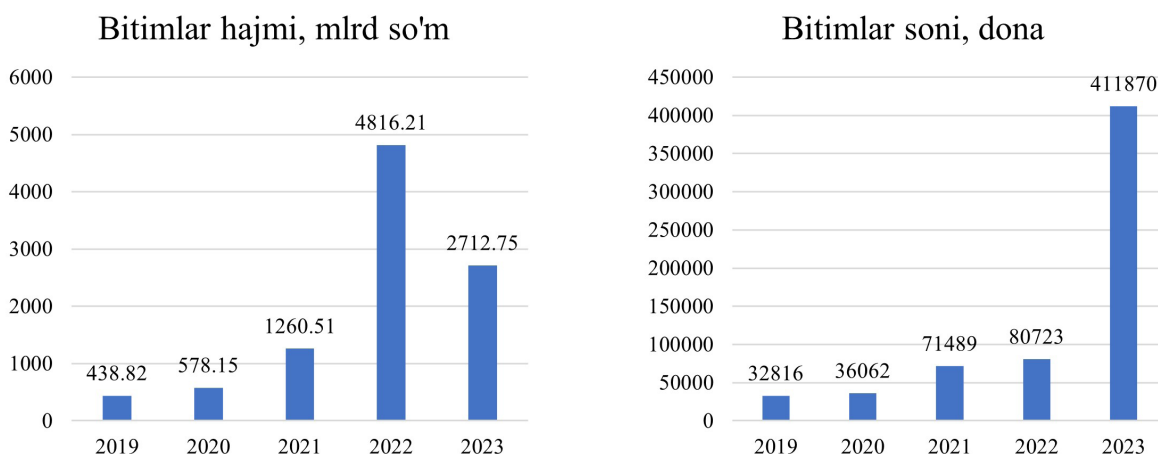
¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 18-apreldagi PF-5016-son "O'zbekiston Respublikasi Xususiy-lashtirilgan korxo-nalarga ko'maklashish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasini tashkil etish to'g'risida"gi Farmoni

ikki yildan so'ng takomillashtirilib², oldin mavjud bo'lgan bir qo'mitadan 3 ta tashkilot paydo bo'lgan – Davlat aktivlarini boshqarish agentligi, Monopoliyaga qarshi kurashish qo'mitasi va Kapital bozorini rivojlantirish agentligi tashkil etilib³, qimmatli qog'ozlar bo'yicha nazorat oxirgi keltirilgan agentlikka yuklatilgan.

2021-yilda Kapital bozorini rivojlantirish agentligi ham tugatilib, uning funksiyalari o'sha paytdagi Moliya vazirligining Kapital bozorini rivojlantirish departamentiga o'tkazilgan⁴. Oradan yana ikki yil o'tib, mamlakatda amalga oshirilgan ulkan ma'muriy islohotlar natijasida Iqtisodiyot va Moliya vazirliklari birlashishi ortidan qimmatli qog'ozlar bozorini nazorat qilish funksiyasi Istiqbolli loyihalarni boshqarish milliy agentligiga yuklatilgan. Qimmatli qog'ozlar bozori bir qancha ma'muriy islohotlar nishoni bo'lganiga qaramay, hanuzgacha kuchli rivojlanish dinamikasini qayd etayotgani yo'q. Shunday bo'lsada, qimmatli qog'ozlar bozorida yildan-yilga ijobiy o'zgarish tendensiyalari kuzatilayotgani "Toshkent" Respublika fond birjasining yillik hisobotlarida aks ettirilmoqda.

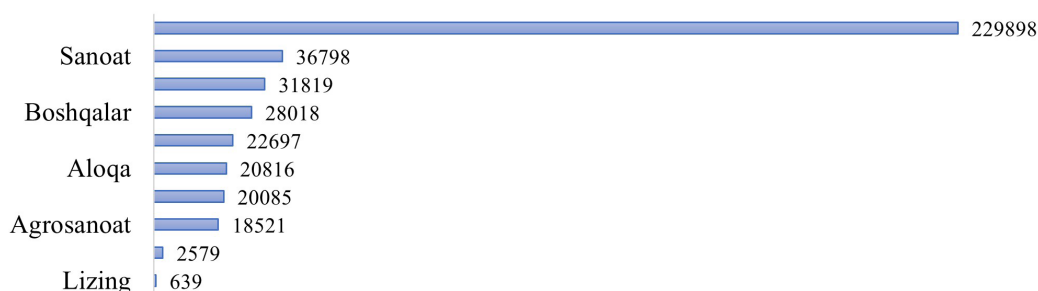
Xususan, 2023-yilda jami tuzilgan bitimlar soni umumiy qiymati 2 712,75 mlrd so'm bo'lgan 411 870 tani tashkil etgan. Shuningdek, "Toshkent" Respublika fond birjasida 2023-yilda 248 savdo kunlari ichida jami 138 ta instrumentlar – korporativ qimmatli qog'ozlar savdo qilingan. 2023-yilda tuzilgan bitimlar soni va hajmi o'tgan yillar ma'lumotlariga nisbatan mos ravishda quyidagicha oshdi:

1-rasm: Toshkent RFBda 2023-yilda tuzilgan bitimlar soni va hajmi⁵

2023-yilda Toshkent RFBda iqtisodiyotning 10 ta turli xil soha aksiyadorlik jamiyatlarining qimmatli qog'ozlari bilan birja savdolari amalga oshirilgan. Bir necha yillardan beri birinchi o'rinda banklar egallab kelayotgan bo'lsa, sanoat sektori emitentlarining qimmatli qog'ozlari savdosi ikkinchi o'rinda kelmoqda. Bank sektori emitentlarining qimmatli qog'ozlari bilan 229 898 ta bitim tuzildi, bu birja bitimlari umumiy sonining 55,82 foizini tashkil etdi. Sanoat tarmog'idagi 12 ta emitentlarning qimmatli qog'ozlari bilan 36 798 ta bitim tuzildi (birja bitimlari umumiy sonining 8,93 foizi).

Sohalar bo'yicha 2023-yilda tuzilgan bitimlar soni, dona

2-rasm: 2023-yilda Toshkent RFBda sohalar bo'yicha birja bitimlarining soni, dona⁶

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 14-yanvardagi PF-5630-son "Davlat aktivlarini boshqarish, monopoliyaga qarshi kurashishni tartibga solish tizimini va kapital bozorini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 24-yanvardagi PQ-4127-son "O'zbekiston Respublikasi kapital bozorini rivojlantirish agentligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarori
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 13-apreldagi PQ-5073-son "Kapital bozorini tartibga solish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori
- "Toshkent" RFB – 2023-yil bo'yicha Birjaviy tahlil.
- "Toshkent" RFB – 2023-yil bo'yicha Birjaviy tahlil.

Umuman olganda, sanoat sektorida quyidagi aksiyadorlik jamiyatlari aksiyasi 2023-yilgi birja savdolarida oldi-sotdi qilingan (1-jadval).

1-jadval: Toshkent RFB da sohalar bo'yicha birja bitimlarining soni va hajmi⁷

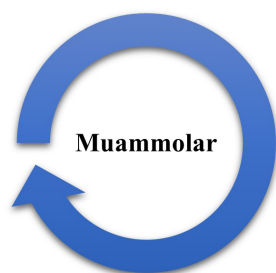
Soha	Bitimlar soni, dona	Qimmatli qog'ozlar soni, dona	Bitimlar hajmi, so'm
Lizing	639	19 638	13 900 260 607,15
Transport	2579	555 198	66 541 307 723,10
Agrosanoat	18521	151 092 393	597 738 164 823,87
Qurilish	20085	3 300 979	17 763 405 011,83
Aloqa	20816	6 068 444	37 007 935 894,14
Energetika	22697	6 819 617	119 454 704 388,32
Boshqalar	28018	160 586 651	702 691 105 893,96
Sug'urta	31819	15 709 897 105	77 230 034 987,01
Sanoat	36798	4 987 566	108 448 536 911,81
Banklar	229898	12 037 218 814	971 972 481 065,11

E'tiborlisi shundaki, fond bozorida banklar soni sanoat tarmog'i korxonalari sonidan uch marta ko'p bo'lib, 2023-yilda sanoat tarmog'ida jami 11 ta aksiyadorlik jamiyatlarining 15 ta turdagi aksiyalari bilan savdolar amalga oshirilgan (2-jadval).

2-jadval: Toshkent RFB da sohalar bo'yicha birja bitimlarining soni va hajmi⁸

Soha	Bitimlar soni, dona	Qimmatli qog'ozlar soni, dona	Bitimlar hajmi, so'm
Lizing	639	19 638	13 900 260 607,15
Transport	2579	555 198	66 541 307 723,10
Agrosanoat	18521	151 092 393	597 738 164 823,87
Qurilish	20085	3 300 979	17 763 405 011,83
Aloqa	20816	6 068 444	37 007 935 894,14
Energetika	22697	6 819 617	119 454 704 388,32
Boshqalar	28018	160 586 651	702 691 105 893,96
Sug'urta	31819	15 709 897 105	77 230 034 987,01
Sanoat	36798	4 987 566	108 448 536 911,81
Banklar	229898	12 037 218 814	971 972 481 065,11

Sanoat korxonalari hozirgi kunda fond bozoriga kirish va unda muntazam qolish bilan bog'liq bir qancha muammolarga duch kelmoqda (3-rasm).

- Bozor konsentratsiyasi
- Yirik hissdorlarning "hukmdorligi"
- Likvidlikning pastligi
- Aholining moliyaviy savodxonligi
- Instrumentlarning chegaralanganligi

3-rasm: Sanoat korxonalari fond bozorida duch kelayotgan muammolar⁹

Fond bozorining konsentratsiyasi bugungi kunda qolgan muammolarga sabab bo'layotgan eng asosiy muammo sifatida qaraladi. Bozorning konsentratsiyasi deganda – fond bozorida amalga oshiriladigan barcha

⁷ Yuqoridagi manbaga qarang.

⁸ Yuqoridagi manbaga qarang.

⁹ Ilmiy adabiyotlar tahlili asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

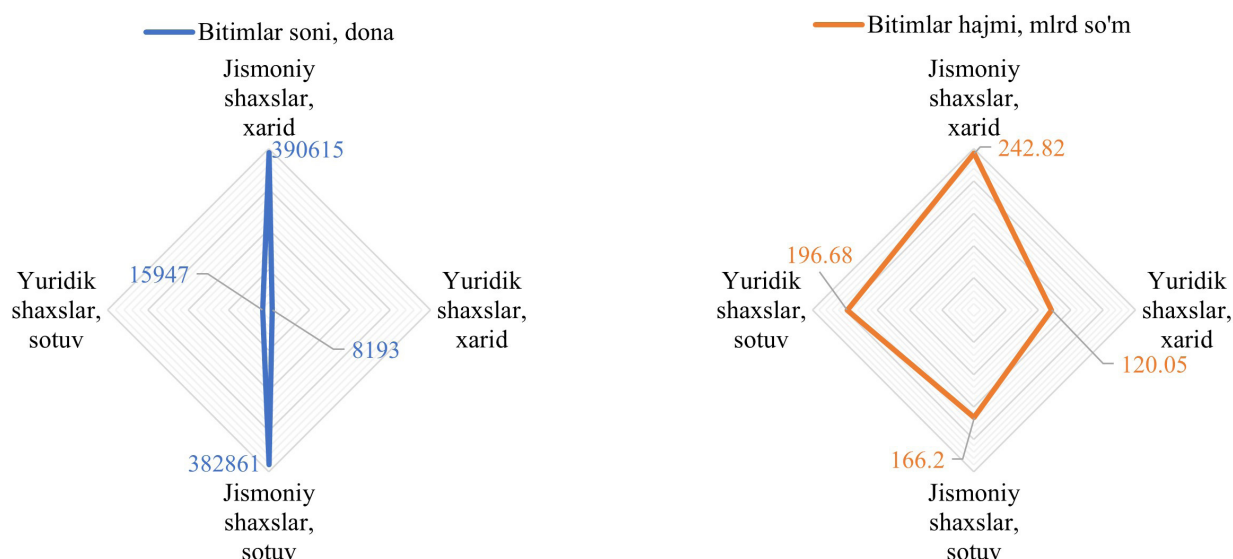
savdolarning katta ulushi, shuningdek, bozordagi bir instrumentning dominant bo'lishi tushuniladi. Xususan, "Toshkent" respublika fond birjasidagi asosiy savdo instrumenti – aksiyalar bo'lib, bozordagi jami savdolarning deyarli 99 foizi aynan shu instrumentga to'g'ri keladi. 2023-yilda "Toshkent" respublika fond birjasida amalga oshirilgan bitimlar soni 411 870 tani tashkil etgan bo'lsa, shundan 411 393 tasi yoki 99,8 foizi aynan aksiyalar bilan amalga oshirilgan.

Bundan tashqari O'zbekiston fond bozorida amalga oshiriladigan savdolarning katta qismi Toshkent shahri va Toshkent viloyatlari to'g'ri kelib (3-jadval), bu bilan boshqa hududlarda aholi moliyaviy savdaxonligining va instrumentlar likvidligining pastligi hamda minoritar aksiyadorlarning bozordagi ulushi sezilarli kamligi kabi muammolarni paydo qiladi.

3-jadval: Sanoat korxonalari fond bozorida duch kelayotgan muammolar¹⁰

Hududlar	Emitentlar soni	Bitimlar soni	QQ soni	Bitimlar hajmi, so'm
Andijon	4	40 972	108 384 315 30	877 374 039,18
Buxoro	9	14 940	838 905	1 933 813 912,51
Toshkent	47	291 746	27 808 086 807	2 022 785 489 679,02
Jizzax	1	2 211	71 198	237 618 486,67
Qashqadaryo	8	3 524	2 934 218	11 773 115 986,89
Navoiy	3	9 254	1 536 400	4 817 281 929,49
Namangan	4	366	62 104	530 787 517,75
Qoraqalpog'iston Respublikasi	5	6	719 815	6 913 725 408,00
Samarqand	2	636	77 707	1 079 480 009,88
Toshkent viloyati	16	30 851	10 529 244	50 916 654 297,72
Farg'ona	10	16 843	145 160 234	571 644 391 224,39
Xorazm	3	521	2 145 458	9 238 204 815,01
Sirdaryo	0	0	0	0
Surxandaryo	0	0	0	0

Yuqoridagi jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, bozor konsentratsiyasi Toshkent shahri va viloyatida jamlangan bo'lib, jami bitimlarning 322 597 tasi yoki 78,3 foizi aynan shu hududga to'g'ri kelgan. Fikrimizcha, kapitalning bir hududda yoki bir instrument orqali markazlashuvi erkin bozorni shakllanishiga to'siq bo'ladi. Shuning uchun hududlarda fond bozorini rivojlantirish bo'yicha hukumat tomonidan chora-tadbirlar rejasi ishlab chiqib, unda hududlardagi korxonalarni fond bozori ishtirokchisiga aylantirish yuzasidan aniq vazifa va mud-datlarni belgilash kerak.

4-rasm: 2023-yil davomida yuridik va jismoniy shaxslarning Toshkent RFBdagi faoliyati tahlili

¹⁰ "Toshkent" RFB – 2023-yil bo'yicha Birjaviy tahlil.

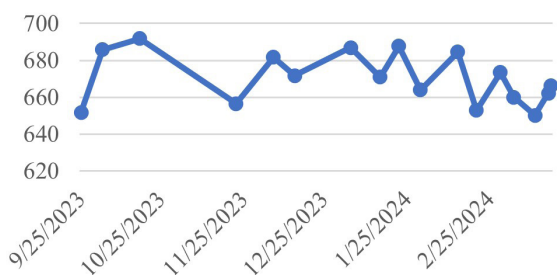

Korxonalar duch kelayotgan muammolardan yana biri bu yirik hissadorlarning fond bozoriga raqobatchilar aksiyalarni sotib olib, nazorat paketini yo'qotish bilan bog'liq qarashdir. Ya'ni, o'z vaqtida davlat mulkini xus-usiylashtirish davrida kompaniyaning katta ulushlariga ega chiqqan aksiyadorlar, yoki korxona hissadorlari fond bozoriga aksiyalari chiqishini istamaydi yoki kompaniya fond bozoriga chiqqan taqdirda ham aksiyalarini sotmay, saqlab yuradi. Buning ortidan bozor likvidligi past va instrumentlarni tanlash imkoni cheklangan bo'ladi. Shuningdek, mazkur muammo bozorda chakana savdolarning ulushi kamligi uchun minoritar va majoritar investorlarni orasida tafovutni yiriklashtiraveradi (2.2-rasm).

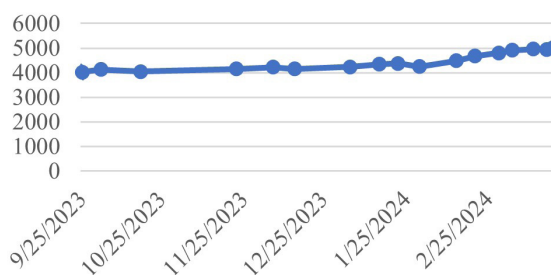
Shundan kelib chiqib, mazkur toifadagi korxonalarga obligatsiyalar yoki imtiyozli aksiyalar chiqarish orqali bozorda o'z o'rniga ega bo'lish va kompaniya kapitalizatsiyasini yanada oshirish tavsiya etiladi.

Toshkent RFB da instrumentlar likvidlik darajasi boshqa rivojlanayotgan mamlakatlar, xususan, Qozog'iston fond bozorlaridagi instrumentlar likvidlik darajasi bilan solishtirilganda ancha past hisoblanadi. Bu avvalo fond bozorida market-meykerlarning faollik darajasi yuqori emasligi, savdo instrumentlarining bir xilligi va mamlakat iqtisodiyoti va siyosatidagi o'zgarishlarning instrumentlar savdosiga deyarli ta'sir o'tkazmasligi bilan bog'liqdir. Shuningdek, likvidlikning pastligi spekulativ bozorning sust rivojlangani bilan ham bevosita bog'liqdir. O'zbek fond bozorida likvidlikning past ekanligini UCI indeksi misolida ham ko'rib chiqsa bo'ladi (5-rasm). Ya'ni instrumentlarning qanchalik tez oldi-sotdi qilinishi bozorning umumiy indeksiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi va bu tebranish oxirgi 6 oy ichida 640-720 so'm oralig'ida harakatlanayotganini va o'zgarish 12 foizlar atrofida ekanligini anglashimiz mumkin. Taqqoslash uchun Qozog'istonning KASE indeksi olinib, unda shu oraliqdagi o'zgarish 25 foiz bo'lganligini ko'rish mumkin (4023-5061 tenge oralig'ida).

UCI indeksi ko'rsatkichi, so'm

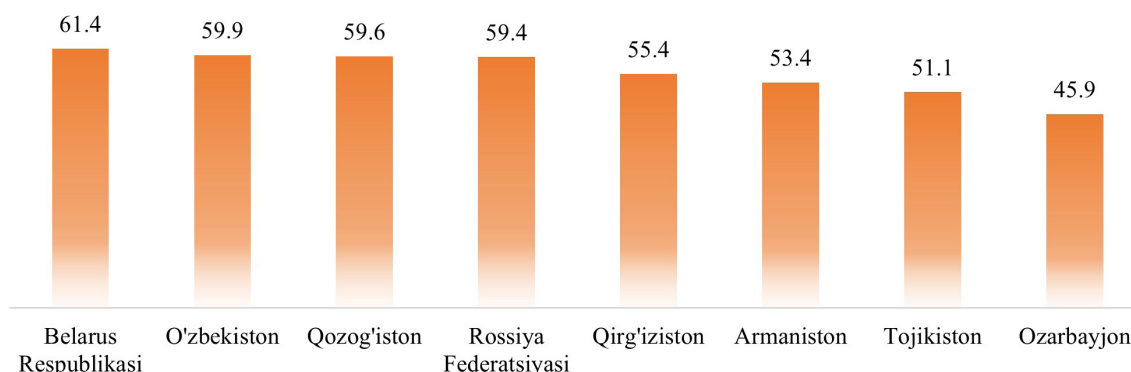
KASE indeksi ko'rsatkichi, tenge

5-rasm: UCI va KASE indekslarining o'zgarish dinamikasi¹¹

Aholining moliyaviy savodxonlik darajasi bozorni shiddat bilan rivojlanmaslik sabablarining eng asosiylaridan biri hisoblanadi. Mamlakat aholisi ortiqcha kapitalni ko'chmas mulk, avtomobil yoki xorijiy valyutadagi naqd pul ko'rinishida saqlashni afzal bilishi nafaqat fond bozoriga, balki moliyaviy bozorning boshqa segmentlariga yetarli darajada kapital kirib kelmasligiga hamda turli xil iqtisodiy zanjirlarning uzilishiga olib keladi.

MOLIYAVIY SAVODXONLIK DARAJASI

6-rasm: MDH davlatlarida aholining moliyaviy savodxonlik darajasi, % da¹²

¹¹ https://uzse.uz/price_indices va https://kase.kz/en/stock_market/index_kase/ birja saytlaridan foydalangan holda muallif tomonidan tayyorlandi. Ma'lumotlar 2024-yil mart holatiga ko'ra

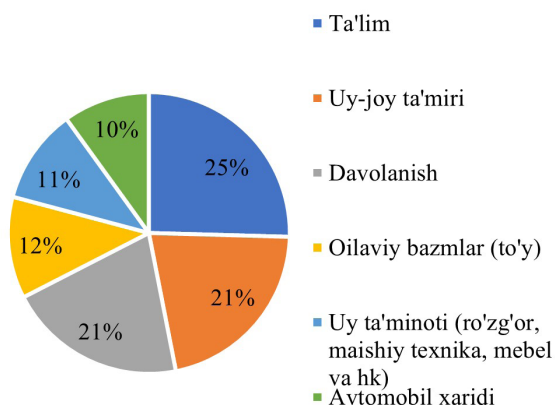
¹² Financial literacy levels in the Commonwealth of Independent States in 2021 © OECD 2021

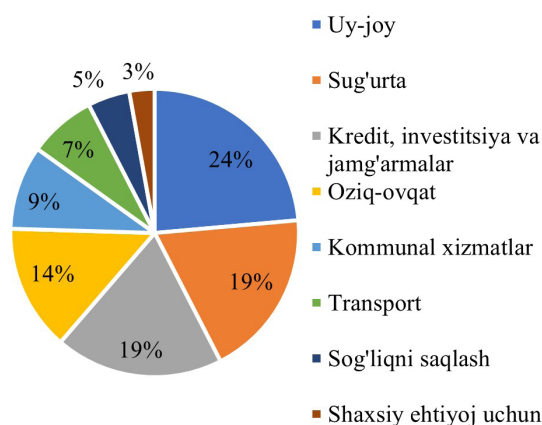
O'zbekiston aholisining moliyaviy savodxonligini aniqlash yuzasidan xalqaro moliyaviy tashkilotlar tomonidan bir nechta tadqiqotlar o'tkazilgan bo'lib, ularning oxirgisi Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining 2021-yilda o'tkazgan tadqiqoti hisoblanadi. Mazkur tadqiqotga ko'ra, O'zbekiston MDH davlatlari ichida aholining moliyaviy savodxonlik darajasi bo'yicha Belarus Respublikasidan keyingi 2 o'rinda bo'lib, so'rovnomaga jalb qilinganlarning 59,9 foizi moliyaviy bilimlarga ega deb baholangan (6-rasm). Biroq bu raqam faqatgina shahar va tuman markazlarida so'rovnomaga jalb qilingan yoshi katta aholining natijasidir. Bundan kelib chiqib induksiya tamoyili asosida O'zbekiston aholisining qariyb 60 foizi moliyaviy bilimlarga ega degan xulosaga kelish qaysidir ma'noda noto'g'ri bo'lishi mumkin. Aholining uchdan bir qismi yoshlar (0-18), qariyb 10 foizi qariyalarga (60 va undan yuqori) to'g'ri kelishini inobatga oladigan bo'lsak, yuqorida keltirgan 60 foizga yetmaydi degan farazimiz tasdiqlanadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan 2023-yilda o'tkazilgan so'rovnomaga asosan mamlakat aholisi o'z kapitalini ta'limga, uy-joy ta'miriga va davolanishga ishlatishi aniqlangan. Quyida mazkur tahlilni AQSh aholisi bilan o'tkazilgan so'rovnoma tahlili asosida solishtirdik (7-rasm).

Aholi xarajatlari, O'zbekiston

Aholi xarajatlari, AQSh

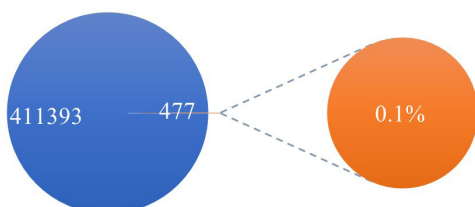
7-rasm: Aholi xarajatlari tahlili, O'zbekiston va AQSh davlatlari misolida, % da

Yuqorida keltirilgan 7-rasm ma'lumotlaridan kelib chiqib xulosa qiladigan bo'lsak, aholida iste'mol darajasi ularning kundalik turmushi va kelajakdagi ba'zi xaridlarni amalga oshirish bilan cheklanadi. Bu o'z navbatida ortiqcha pulni sarmoya sifatida moliyaviy bozorlarga yo'naltirish imkonini cheklaydi.

Demak, mamlakat aholisining pul bilan to'g'ri muomala qilmasligi qaysidir ma'noda moliyaviy bozorlarning barcha segmentlarida harakatni va likvidlikni pasaytiradi.

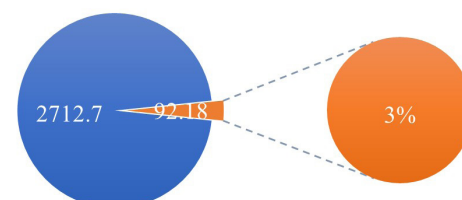
Bitimlar soni, dona

■ Aksiyalar bozori ■ Obligatsiyalar bozori

Bitimlar hajmi, mlrd so'm

■ Aksiyalar bozori ■ Obligatsiyalar bozori

8-rasm: Asosiy instrumentlar kesimida fond bozorida amalga oshirilgan bitimlar soni va hajmi¹³

13 "Toshkent" RFB – 2023-yil bo'yicha Birjaviy tahlil.

Fond bozorida taklif etilayotgan moliyaviy instrumentlarning asosiy turlari bu aksiyalar va obligatsiyalardir. Biroq 2023-yil yakunlari bo'yicha Toshkent RFB hisobotiga nazar soladigan bo'lsak, birja savdolarining 99 foizidan ortiq qismi faqat aksiyalar bozoriga to'g'ri keladi. Toshkent RFB da listingdan o'tgan kompaniyalar va ularning moliyaviy instrumentlari ham aksiyalar bozori juda katta tafovut bilan oldinda borayotgani, obligatsiyalar bozorida bor yog'i 7 ta emitent mavjudligini ko'rsatadi (8-rasm). Qolaversa, obligatsiyalar bozorida savdolarining takrorlanish holati aksiyalar bozoriga nisbatan ancha past hisoblanadi.

Aksiyalarning bu qadar markaziy moliyaviy instrument maqomini olishi bozorda tanlash imkoniyatini kamaytiradi, o'z-o'zidan qo'lida sarmoya uchun kapitali mavjud investorlarni e'tibordan chetda qoladi va qaytadan yuqoridagi muammolar o'zaro bog'liqlikda birin-ketin sodir bo'laveradi. Demak, quyida mazkur muammolarga yechim bo'lishi mumkin bo'lgan choralarni keltirib o'tamiz.

Muammo: Bozor konsentratsiyasi

O'zbekistonda yuzaga kelgan fond bozor konsentratsiyasi muammosini hal qilish uchun raqobat va diversifikatsiyani, korxona rahbarlarining fond bozori haqidagi tushunchalarni o'zgartirish muhim ahamiyatga ega. Buning uchun quyidagi choralarni puxta o'ylangan strategiya ishlab chiqish asosida amalga oshirish mumkin:

Yangi birjalarni rag'batlantirish: bozorni hududiy nuqtayi nazardan kengaytirish uchun boshqa viloyatlarda yangi fond birjalarini tashkil etishni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash zarur. Bu raqobatni rag'batlantirish va bozor xilma-xilligini oshirish uchun soliq imtiyozlari, soddalashtirilgan tartibga solish jarayonlari, texnik ko'mak kabi choralarni o'z ichiga olishi mumkin.

PR marketingni kuchaytirish: fond bozori tomonidan listingdan o'tmagan kompaniyalarni bozorga PR marketing orqali jalb qilish choralarni ishlab chiqish zarur. O'zbekistonda 2024-yil 1-mart holatiga 612 ta aksiyadorlik jamiyati bo'lsa, shundan faqatgina 117 tasi listingdan o'tgan. Qolaversa, listingdan o'tgan kompaniyalar aksiyalarining deyarli 10 foizi yillar davomida savdo qilinmaydi. Sarmoyaga muhtoj bo'lgan kompaniyalar, ayniqsa sanoat kompaniyalari, bank kredit liniyalariga muqobil ravishda obligatsiyalarni chiqarishlari, buni ortidan ishlab chiqarishni kengaytirishlari va modernizatsiya qilish imkoniyati paydo bo'ladi. Biroq nafaqat aksiyadorlik jamiyatlari maqomida faoliyat yuritmayotgan sanoat korxonalari, balki "Korporativ aloqalar yoki Aksiyadorlar bilan ishlash" bo'limlari mavjud bo'lgan aksiyadorlik jamiyatlarida ham bu vazifalarni bajaradigan va yaxshi tushunadigan kadrlar tanqisligi mavjud. Shu sababli, LBMA va Toshkent RFB birgalikda respublikaning barcha hududlarida hududdagi korxonalar rahbarlari (hamda moliya ishlari bo'yicha mutaxassislar) uchun qisqa muddatli kurslarni tashkil etish orqali PR marketingni yo'lga qo'yishlari taklif etiladi.

Muammo: Yirik hissadorlar hukmdorligi

Qimmatli qog'ozlar bozorida hukmronlik qiluvchi yirik hissadorlar muammosini hal qilish uchun investorlarning xilma-xilligi va ishtirokini rag'batlantirish muhimdir. Buning uchun quyidagi choralarni amalga oshirish mumkin:

Institutsional investorlarning xilma-xilligini rag'batlantirish: pensiya jamg'armalari, investitsiya fondlari va investitsion kompaniyalar kabi institutsional investorlar o'rtasida xilma-xillikni rag'batlantirish zarur. Bozorda tijorat banklari, pensiya fondlari va investitsion kompaniyalarning ishtirokini oshirish orqali bozorga katta oqimda pul mablag'lari kirib keladi, instrumentlar likvidlik darajasi oshadi va bozorga nisbatan qiziqish ortadi. Yirik bozor ishtirokchilarida yig'ilgan instrumentlarni narxi tez o'zgarishi sababli bozorga minoritar aksiyadorlarning kirib kelishi ko'proq kuzatiladi. Qolaversa, bu kabi kompaniyalar o'z mijozlariga ham fond bozorida ishtirok etish imkoniyatlarini bilvosita ochib beradi.

Muammo: Likvidlikning pastligi

Qimmatli qog'ozlar bozorida past likvidlik muammosini hal qilish uchun quyidagi choralarni amalga oshirish mumkin:

Bozorni rag'batlantirish: likvidlikni yaxshilash uchun marketmeykerlarni rag'batlantirish zarur. Bu savdolarni osonlashtirish orqali marketmeykerlarni likvidlikni ta'minlashga undash uchun tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish, chegirmalar yoki boshqa moliyaviy rag'batlarni taklif qilishni o'z ichiga olishi mumkin.

Savdo platformasini takomillashtirish: Savdo jarayonlarini soddalashtirish va tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish uchun texnologik yechimlarni amalga oshirish zarur. Bunga ilg'or savdo platformalarini ishlab chiqish, buyurtmalarni moslashtirish algoritmlarini yaxshilash va hisob-kitob vaqtlarini qisqartirish kiradi.

Bozorni xabardor qilish kampaniyalari: investorlarni faol va likvid bozorlarda savdo qilishning afzalliklari haqida ma'lumot berish uchun xabardorlik kampaniyalarini o'tkazish zarur. Bu bozorda likvidlikning oshishiga olib keladigan qiziqish va ishtirokni shakllantirishga yordam beradi.

Muammo: Aholining moliyaviy savodxonligi

Aholining moliyaviy savodxonligi pastligi muammosini hal qilish uchun quyidagi choralar amalga oshirilishi mumkin:

Maktab o'quv dasturlarini integratsiyalash: Moliyaviy savodxonlik bo'yicha ta'limni erta yoshdan maktab o'quv dasturlariga kiritish. Bu shaxsiy moliya, investitsiyalar va asosiy iqtisodiy tushunchalar bilan bog'liq bilim va ko'nikmalar poydevorini yaratishga yordam beradi.

Jamoatchilikni xabardor qilish kompaniyalari: Moliyaviy savodxonlikni oshirish va keng aholini investitsiya imkoniyatlari, risklari va strategiyalari haqida xabardor qilish uchun jamoatchilikni xabardor qilish kompaniyalarini yanada takomillashtirish zarur. Buni televideniye, radio, ijtimoiy media va seminarlar kabi turli vositalar orqali amalga oshirish mumkin.

Moliyaviy institutlar bilan hamkorlik: qulay moliyaviy ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va ta'minlash uchun banklar, investitsiya firmalari va boshqa moliya institutlari bilan hamkorlik qilish zarur. Bunga turli demografik guruhlariga moslashtirilgan seminarlar, vebinarlar, onlayn kurslar va axborot resurslari kirishi mumkin.

Muammo: Instrumentlarning cheklanganligi

Investitsion vositalarning cheklanganligi muammosini hal qilish uchun quyidagi choralar amalga oshirilishi mumkin:

Moliyaviy mahsulotlarni diversifikatsiya qilish: investorlarning ehtiyojlarini qondirish uchun kengroq investitsiya vositalarini ishlab chiqish va joriy etishni rag'batlantirish zarur. Bu birja fondlari (ETF), opsiyonlar va fyuchers shartnomalari kabi yangi moliyaviy mahsulotlarni yaratishni rag'batlantirishni o'z ichiga olishi mumkin.

Muqobil vositalar bo'yicha investorlarni o'qitish: investorlarni muqobil investitsiya vositalari bilan bog'liq foyda va risklar haqida o'rgatish zarur. Bu ma'lumot, resurslar va ushbu vositalarni qanday baholash va ulardan samarali foydalanish bo'yicha ko'rsatmalarni taqdim etishni o'z ichiga olishi mumkin.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 18-apreldagi PF-5016-son "O'zbekiston Respublikasi Xususiy-
lashtirilgan korxonalarga ko'maklashish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasini tashkil etish to'g'risida"gi Farmoni
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 14-yanvardagi PF-5630-son "Davlat aktivlarini boshqarish, monopoli-
yaga qarshi kurashishni tartibga solish tizimini va kapital bozorini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 24-yanvardagi PQ-4127-son "O'zbekiston Respublikasi kapital bozo-
rini rivojlantirish agentligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarori
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 13-apreldagi PQ-5073-son "Kapital bozorini tartibga solish tizimini
yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori
5. Ludger Hentschel. "Investments: An Introduction". 2008
6. James D. Cox, Robert W. Hillman, Donald C. Langevoort, Ann M. Lipton. "Securities Regulation: Cases and Materials".
The Business Lawyer, 2021. Tenth Edition
7. Brealey, R., Myers, S., & Allen, F. (2017). Principles of Corporate Finance. McGraw-Hill Education.
8. Ross, S., Westerfield, R., & Jordan, B. (2016). Fundamentals of Corporate Finance. McGraw-Hill Education.
9. Damodaran, A. (2012). Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset. Wiley.
10. Brigham, E., & Ehrhardt, M. (2016). Financial Management: Theory & Practice. Cengage Learning.
11. DeMarzo, P., & Berk, J. (2013). Corporate Finance. Pearson.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 4

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.